

dr Magdalena Cyrek

Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Rzeszowski

Przestrzenny wymiar nierówności w zakresie konsumpcji

WSTĘP

Podstawowym stymulatorem aktywności ekonomicznej jednostek i społeczeństw jest dążenie do maksymalizacji dobrobytu. Dobrobyt może być przy tym rozumiany w szerokim znaczeniu, obejmując takie kategorie jak poziom i jakość życia, które wyznaczane są zarówno przez czynniki materialne, jak i niematerialne¹. Cz. Bywalec [2005, s. 2–5] podkreśla, że wraz z przechodzeniem do kolejnych faz rozwoju gospodarczego obserwuje się zmianę hierarchii celów, a więc pewnego społecznego układu dominującej aksjologii. W fazie I celem tym jest maksymalizacja tempa wzrostu gospodarczego. W fazie II celem staje się wzrost dobrobytu materialnego (ekonomicznego) społeczeństwa, który wyraża się poprzez wzrost zamożności, dochodów oraz konsumpcji dóbr materialnych. Dopiero faza III związana jest ze wzrostem dobrobytu społecznego, czyli poziomu życia społeczeństwa, obejmującego wymiary materialny i pozamaterialny, społeczno-kulturowy. Jak wskazują to teorie trójsektorowe A. Fishera, C. Clarka i J. Fourastie i ich dalsze rozwinięcia [por. m.in. Cyrek, 2012, s. 25 i dalsze] najbardziej zaawansowany etap rozwoju wiąże się przy tym z dominacją znaczenia usług w życiu społeczno-gospodarczym, których świadczenie ukierunkowane jest na zaspokajanie potrzeb drugiego człowieka.

Postulowane coraz powszechniej holistyczne podejście do istoty ludzkiej² niejako narzuca akceptację szerokiego ujęcia kategorii dobrobytu, determinowanego zarówno przez uzyskiwane dochody, sposób ich wypracowywania i rozdy-

---

¹ Zajmując się problematyką dobrobytu i społecznej efektywności procesu gospodarowania, Cz. Bywalec określa poziom życia jako stopień zaspokojenia potrzeb człowieka/społeczeństwa w wyniku wzrostu konsumpcji dóbr materialnych i usług oraz wykorzystania walorów środowiska naturalnego i społecznego [Bywalec, 2005, s. 2–5]. W literaturze pojawia się także pojęcie złobytu, występującego w ujęciu marginalizacji, wykluczenia, ubóstwa, nierówności, disafilacji itp. [por. Janoś-Kresło, Słaby, 2012, s. 22–23].

² Takie podejście propaguje m.in. M.G. Woźniak odwołując się do wielowymiarowej wizji człowieka przedstawianej przez M. Horxa uwzględniającej sfery: ciała, ducha, wiedzy, techniki, konsumpcji, ekonomii, polityki i społeczną [Horx, 2002; por. m.in. Woźniak, 2008, s. 18].

sponowania, jak i włączanie się w relacje społeczne, kreowanie więzi opartych na wzajemnym zaufaniu, samodoskonalenie w sferze intelektualnej i duchowej czy zrównoważone współistnienie ze światem natury³. Ocena dobrobytu i jego przejawów niewątpliwie wiąże się więc z przyjęciem pewnej aksjologii rzutującej na sfery badań, a także na formułowane wnioski. Wydaje się zasadne by aksjologia ta odwoływała się do ukorzenionych wartości cywilizacyjnych i podmiotowego traktowania człowieka swobodnie wchodzącego w relacje międzypersonalne⁴.

Jednym z podstawowych wyznaczników poziomu życia i dobrobytu jest poziom i struktura konsumpcji gospodarstw domowych. Jak podkreśla Cz. Bywalec efekt społeczny rozwoju gospodarczego to zdolność gospodarki do tworzenia dobrobytu, który operacjonalizowany jest przez poziom życia i może być wyrażony m.in. przez bieżący fundusz konsumpcji [2005, s. 5, 7]. Oczywiście nadmiernego konsumpcjonizmu nie należy utożsamiać z maksymalizacją dobrobytu, czego odzwierciedleniem są m.in. występujące w wysoko rozwiniętych społeczeństwach tendencje do dekonsumpcji czy ekologizacji⁵. Niezależnie jednak od pozycjonowania konsumpcji w hierarchii wartości pozostaje ona podstawowym przejawem tak gospodarczej, jak i społecznej aktywności. Jak podkreśla A. Kusińska [2012, s. 10–11] uznawane wartości stanowią dla jednostki kryterium oceny zachowań, w tym podstawę decyzji w sferze konsumpcji. Hierarchiczny system wartości nadrzędnych, instrumentalnych oraz związanych z produktami wyraża cele i aspiracje jednostek, przełożenie tych celów na wartości w konkretnych dziedzinach i na oczekiwania wobec produktów będących przedmiotem zakupu i użytkowania.

Konsumpcja nieodłącznie związana jest z typologią potrzeb ludzkich, tak o charakterze podstawowym, jak i wyższego rzędu. Jest ona warunkiem zaspokojenia potrzeb w zakresie żywienia, ubrania, potrzeb mieszkaniowych, ale również budowania kapitału ludzkiego, przemieszczania się i komunikacji czy innych potrzeb, w tym związanych z zagospodarowaniem czasu wolnego⁶. Współcześnie nie tylko poziom, ale i struktura konsumpcji świadczą o zaawans-

---

³ Koncepcje rozwoju zrównoważonego zwracają uwagę na konieczność współrozwoju sfery ekonomicznej i społecznej z poszanowaniem dla środowiska naturalnego. W kontekście rozwoju harmonijnego terytorialnie pojawiają się przy tym postulaty realizacji modelu lokalnego rozwoju niszowego [por. F. Piontek, B. Piontek, 2012, s. 57–80].

⁴ Takich wartości w ramach cywilizacji usługowej poszukuje K. Rogoziński [2003].

⁵ E. Szul wskazuje, że dekonsumpcja oznacza racjonalną, świadomą, odpowiedzialną i etyczną konsumpcję, a wiele jej przejawów obrazuje najnowsze tendencje w zachowaniach gospodarstw domowych [por. Szul, 2012, s. 316–328].

⁶ Taka typologia potrzeb zostanie wykorzystana w dalszej, analitycznej części opracowania i bazuje na podziale GUS, a także podobnych ujęciach klasyfikacyjnych wykorzystywanych w literaturze przedmiotu [por. m.in. Dąbrowska, Radziukiewicz, 2012, s. 53–74].

sowaniu rozwojowym gospodarek i społeczeństw oraz odzwierciedlają postęp cywilizacyjny. Zmiany strukturalne prowadzą do ukierunkowania konsumpcji na potrzeby niematerialne, zarówno indywidualne jak i społeczne. Wiązą się przy tym z rosnącym poziomem serwicyzacji konsumpcji, której bezpośrednim wyrazem jest rosnący udział wydatków na usługi w strukturze zakupów. Serwicyzacja dotyczy zarówno wydatków prywatnych, jak i obejmuje rosnący udział dostarczanych publicznie usług społecznych. Niematerialne segmenty poziomu życia odnajdywane są bowiem w konsumpcji usług społecznych, zapewniających zdrowotność, bezpieczeństwo, edukację, kulturę, zadowolenie z pełnionych ról społecznych [Bywalec, 2005, s. 5]. O serwicyzacji przesądza jednak również rosnący wkład usługowy w konsumpcję dóbr o charakterze materialnym związany z procesem enkapsulacji dóbr i usług usługami (na etapie formułowania i przedstawiania oferty w ramach działań marketingowych, na etapie sprzedaży, na etapie kontaktów posprzedażowych z klientem) [Rudawska, 2009, s. 154–159] oraz rosnącym znaczeniem czynności i funkcji usługowych w realizacji działalności produkcyjnej⁷. Różnorodne przyczyny serwicyzacji mają przy tym odmienny efekt dla dobrobytu ludności. Imperatywny bądź dobrowolny charakter konsumpcji usług wpływa bowiem na odmienny poziom satysfakcji konsumentów, a ten warunkuje subiektywnie odczuwany dobrobyt.

Poziom i struktura konsumpcji stanowiąc może jednocześnie obszar ujawniających się dysproporcji rozwojowych, wynikających nie tylko z preferencji wartości, ale również ze zróżnicowanej dostępności i umiejętności efektywnego wykorzystania zasobów. Niemożność realizacji określonego poziomu wydatków i korzystania z dóbr i usług, warunkowana brakiem odpowiedniej ilości środków pieniężnych, utrudnia pełnienie ról społecznych. Stan niezaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych związany jest ze zjawiskiem ubóstwa. Niewątpliwie ubóstwo stanowi naruszenie zasad sprawiedliwości społecznej przez istnienie nadmiernego dystansu pomiędzy poziomem życia poszczególnych grup ludności, przyczyniając się do marginalizacji i wykluczenia społecznego. R.G. Wilkinson i K. Pickett wskazują jednak, że to wcale nie ubóstwo traktowane w sposób obiektywny, a doświadczone w danym kraju nierówności w rozkładzie dochodów są stymulatorem i podstawową przyczyną prowadzącą do wystąpienia problemów społecznych [za: Bał, 2012, s. 254, 257].

⁷ W efekcie problemów specyfikacji usług, trendy serwicyzacyjne upatrywać można w rosnącym udziale wydatków na dobra wyższego rzędu, które w przeważającym stopniu mają charakter usługowy (w koncepcjach trójsektorowych usługi definiowane były zresztą jako dobra wyższego rzędu, o wysokiej elastyczności dochodowej popytu). W układzie analizowanych grup wydatków, zaliczyć można do nich: edukację, zdrowie, transport i łączność, pozostałe (rekreacja i kultura, turystyka i inne). Charakter zdecydowanie materialny i zaspokajający potrzeby podstawowe mają zaś zakupy żywności, odzieży i obuwia, a także związane z mieszkaniem.

Nierówności występujące na tle konsumpcji stanowić mogą zarówno czynnik o charakterze motywującym, jak i frustrującym⁸. W pierwszym przypadku obserwowane różnicowania mogą stanowić bodziec do innowacyjności, przedsiębiorczości czy wzrostu efektywności oraz zmieniać układ preferencji konsumpcyjnych, a nawet styl życia. Aktywizacja taka niewątpliwie kreuje dodatkowy impuls rozwojowy, jednak niesie ze sobą również zagrożenia ukierunkowania działań na cele wyłącznie materialne.

Frustracje na tle dysproporcji konsumpcyjnych pojawiają się natomiast, gdy dysparytety względem grup odniesienia wydają się niemożliwe do ograniczenia pomimo istotnych wysiłków w tym kierunku. Sytuacja taka prowadzi może do rezygnacji i apatii lub też zachowań ostentacyjnych oderwanych od realnych potrzeb, skoncentrowanych na materialnych oznakach statusu, który staje się przedmiotem aspiracji. Może także wywoływać inne patologie i zaburzenia życia społecznego na poziomie jednostki, rodziny i szerszych grup społecznych. Egzystencja w obszarach niedostatku sprzyja zachwianej socjalizacji, której skutkiem jest kształtowanie jednostek niezdolnych do przestrzegania dominujących w danym społeczeństwie norm, tłumienia negatywnych zachowań czy podzielenia uznawanych wartości [Bał, 2012, s. 257]. W takich sytuacjach dobrobyt całego społeczeństwa ulega obniżeniu. W efekcie można stwierdzić, że nierówności w obszarze konsumpcji stanowią czynnik ograniczający postęp. Przełamanie takiej bariery wymaga nie tylko niwelowania nadmiernych dysparytetów i zapewnienia bezpieczeństwa socjalnego poprzez minimalizację zagrożenia marginalizacją, ale również upowszechniania wartości kreujących poczucie przynależności i zaufanie.

Dysproporcje w sferze dobrobytu obserwowane są zarówno pomiędzy poszczególnymi grupami społeczno-zawodowymi, rodzinami o odmiennych charakterystykach demograficznych czy dysponującymi odmiennymi zasobami kapitału ludzkiego. Różnicowanie kategorii dochodowych oraz ich pochodnych w postaci wydatków konsumpcyjnych uzależnione jest również od geograficznej przestrzeni zamieszkiwania. Problemy dysparytetów przejawiają się w różnym tempie wzrostu i rozwoju gospodarczego regionów, a różnicowane materialne warunki dobrobytu stanowią przesłankę dysproporcji w rozwoju potrzeb niematerialnych. W efekcie dochodzi do pogłębiania różnic pomiędzy centrum a peryferią i utrwalaniem biegunowego charakteru rozwoju. Stąd też postulaty minimalizowania dysproporcji w znacznym stopniu urzeczywistniać powinno się w celach inter- i intraregionalnej polityki spójności.

Celem opracowania jest ocena różnicowania w strukturze wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych pomiędzy województwami oraz wskaza-

---

⁸ Na taki dwoisty: aktywizujący lub frustrujący charakter nierówności wskazują M.G. Woźniak i Ł. Jabłoński [por. m.in. Woźniak, Jabłoński, 2012, s. 24–40].

nie podstawowych determinant tych odmienności. Analiza zmian zachodzących w czasie pozwala ponadto wnioskować o charakterze przekształceń w zachowaniach konsumpcyjnych, w tym ich konwergencyjnym bądź dywergencyjnym kierunku w układzie regionalnym. Przekształcenia te obserwowane są w okresie ujawnienia się w skali światowej zjawisk kryzysowych, a więc w latach 2008–2011. W efekcie badania prowadzą do konkluzji o oddziaływaniu globalnych procesów zaburzeń gospodarczych na przestrzenne dysproporcje konsumpcyjne w Polsce, pozwalając na ocenę zbieżności zachowań konsumpcyjnych.

W opracowaniu wykorzystano dane GUS gromadzone przede wszystkim w ramach badań budżetów gospodarstw domowych oraz uzupełniając inne statystyki udostępniane w ramach Banku Danych Lokalnych czy publikacji tematycznych. Analiza została przeprowadzona z wykorzystaniem szerokiego spektrum metod statystycznych, w tym metody taksonomicznego grupowania obiektów Warda, analizy struktur Kukuły, czy współczynnika korelacji i innych miar statystycznych.

Po zysowaniu na wstępie problematyki nierówności w zakresie konsumpcji, w dalszej części opracowania przedstawiono wyniki analiz empirycznych nad międzywojewódzkimi dysproporcjami w wydatkach gospodarstw domowych. Ocenie poddano strukturę konsumpcji w Polsce i jej zmiany na przestrzeni ostatnich lat, różnice występujące pomiędzy województwami, a także uwarunkowania tych dysparytetów. Ostatnia część opracowania zawiera wnioski o charakterze wartościującym oraz potencjalne wskazania aplikacyjne.

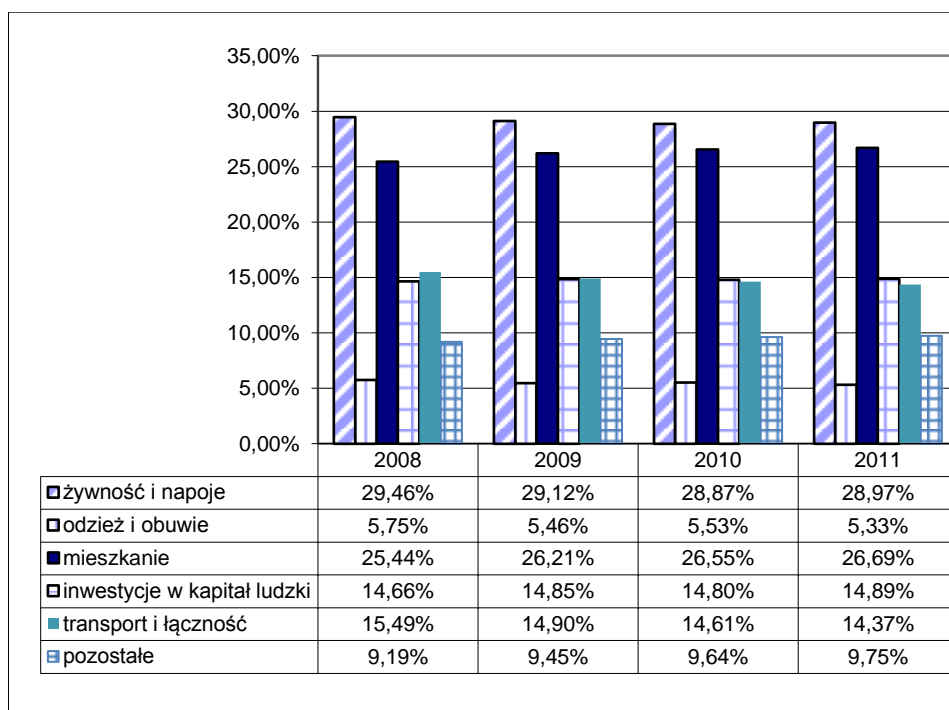
STRUKTURA KONSUMPCJI W POLSCE

Typowe polskie gospodarstwo domowe dysponuje niższym przeciętnym dochodem rozporządzalnym oraz funduszem swobodnej decyzji niż gospodarstwo w wyżej rozwiniętych krajach Europy Zachodniej. Przeciętny dochód ekwiwalentny netto (liczony w euro) dla Polski stanowił zaledwie 20% tego poziomu dla UE-27 w 2005 r. Pomimo iż wzrósł do poziomu 36% w 2011 r., to polską gospodarkę wciąż dzieli znaczny dystans względem większości państw unijnych [Eurostat, baza danych, *Mean...*, dostęp: 25.03.2013].

Fakt ten determinuje strukturę konsumpcji w Polsce, która znacznie odbiega od średniej dla UE-27. Według danych Eurostatu w 2005 r. przeciętnie w UE-27 udział wydatków na żywność i napoje był niższy niż w Polsce o niemal 9 pkt proc., a na potrzeby mieszkaniowe o niemal 3 pkt proc. Nieznacznie wyższy był udział wydatków na zakup odzieży i obuwia (1 pkt proc. różnicy) oraz transport i łączność (2 pkt proc.), a wyraźnie wyższy wydatków z grupy pozostałych o charakterze dóbr luksusowych zagospodarowujących czas wolny (7 pkt proc. różnicy). Porównywalny był natomiast odsetek wydatków na kapitał ludzki, co jed-

nak w konfrontacji z wyższym poziomem dochodów w UE-27 oznacza również wyższą wartość nakładów na kreację zasobu ludzkiego niż w Polsce [Eurostat, baza danych, *Overall...*, dostęp: 25.03.2013].

Jak wskazano powyżej, struktura konsumpcji w Polsce jest charakterystyczna dla społeczeństw o relatywnie niskim poziomie dochodów. Specyfika ta jest odzwierciedlona również przez dane dotyczące lat 2008–2011 (rysunek 1). W wydatkach konsumpcyjnych dominują środki przeznaczone na zaspokajanie potrzeb bytowych, a więc zakupy żywności oraz utrzymanie mieszkania. Łącznie te dwie grupy wydatków absorbują ponad połowę środków z budżetów gospodarstw domowych. Udział wydatków na potrzeby żywnościowe nieznacznie zmniejszał się w latach 2008–2011, jednocześnie jednak wzrastało obciążenie kosztami utrzymania mieszkania. W efekcie relatywne znaczenie potrzeb bytowych pozostawało na podobnym poziomie. Do zakresu potrzeb o charakterze podstawowym można ponadto dołączyć wydatki na odzież i obuwie, które mają relatywnie niewielki i malejący udział w strukturze wydatków ogółem.

Rysunek 1. Struktura wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2008–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Budżety...*, 2012, s. 114; 2011, s. 111; 2010, s. 99; 2009, s. 103].

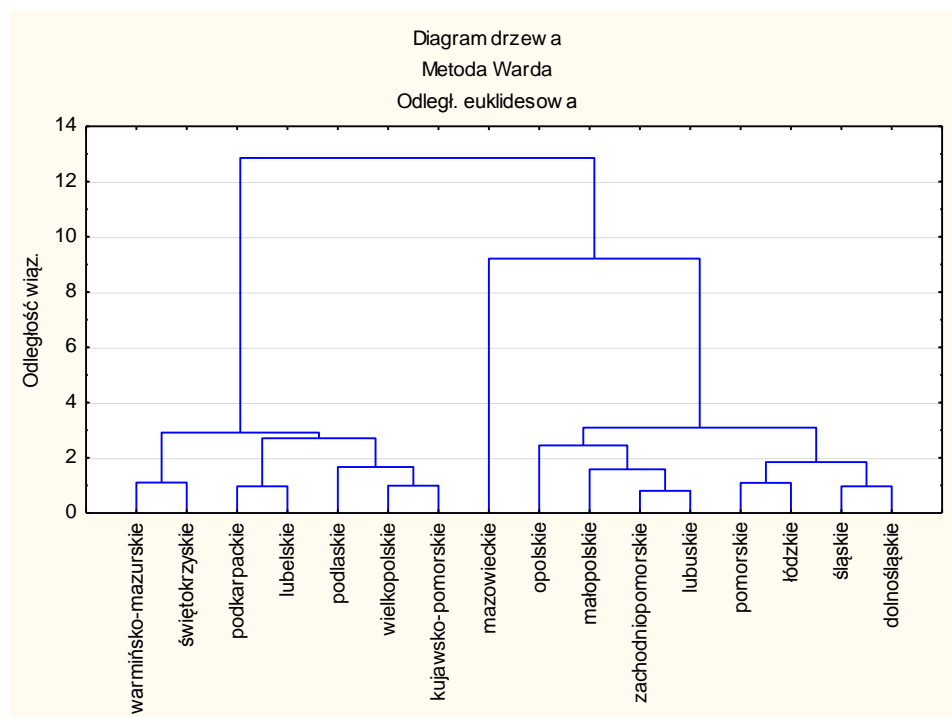
Znaczny udział w wydatkach konsumpcyjnych gospodarstw domowych miały wydatki związane z realizacją potrzeby komunikowania się, w tym zarówno transportu, jak i telekomunikacji. Udział tych wydatków zmniejszał się w analizowanym okresie, co może wiązać się z upowszechnianiem rozwiązań informacyjno-komunikacyjnych i obniżeniem ich relatywnych cen. Oznaczać może jednak również narastające ograniczenia w realizacji aktywności przedsiębiorczych. Ważną pozycję miały również wydatki związane z inwestowaniem w kapitał ludzki, a więc działaniami edukacyjnymi, w zakresie ochrony i profilaktyki zdrowia oraz rekreacją i kulturą. Ich znaczenie nieznacznie wzrosło w analizowanym okresie. Wzrósł ponadto udział wydatków z grupy „pozostałe”, które w przeważającej części mają charakter potrzeb wyższego rzędu, związane są z korzystaniem z usług hotelarskich i restauracyjnych, czy zakupami innych towarów i usług. Zjawisko to odzwierciedla stopniowe zmiany w stylu życia gospodarstw domowych, które w coraz większym stopniu ukierunkowują się na rynkowe zaspokajanie potrzeb i monetyzują szereg usług realizowanych dotychczas w ramach samozaopatrzenia.

Niewątpliwie wskazane zmiany związane są ze stopniowo rosnącą zamożnością polskiego społeczeństwa i przejmowaniem stylu życia powszechnego w gospodarkach o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego. Jednocześnie podkreślić należy wciąż nienowoczesną strukturę wydatków z przewagą konieczności zaspokajania podstawowych potrzeb bytowych. Wydaje się, że światowe zjawiska kryzysowe w niewielkim stopniu oddziaływały na konsumpcję polskich gospodarstw domowych w latach 2008–2011 i tendencje zmian w jej strukturze.

PODOBIENSTWA I RÓŻNICE MIĘDZYWOJEWÓDZKIE W SFERZE KONSUMPCJI

Analiza poszczególnych kategorii wydatków gospodarstw domowych z 16 polskich województw pozwala na grupowanie regionów w oparciu o podobieństwa zachowań konsumpcyjnych w 2011 r. Wykorzystanie najnowszych dostępnych danych umożliwia uchwycenie w największym stopniu efektów zjawisk kryzysowych dla sytuacji konsumpcyjnej. W celu grupowania województw wykorzystano metodę Warda wraz z miarą odległości euklidesowej, która pozwoliła otrzymać drzewo aglomeracyjne z rysującym się podziałem na dwie grupy obiektów oraz jeden zbiór jednoelementowy (rysunek 2). Należy zauważyć, że wydatki konsumpcyjne w województwach Polski Wschodniej, a więc w regionach o najniższym poziomie rozwoju mierzonym przez PKB *per capita* charakteryzują odmienne schematy niż w większości pozostałych woje-

wództw. Regiony Polski Wschodniej wraz z województwami wielkopolskim i kujawsko-pomorskim znalazły się bowiem w jednej grupie. Pozostałe województwa z punktu widzenia kształtowania się wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych tworzą osobne skupisko regionów. Wyraźnie odmienne od obu grup województw wzorce konsumpcji cechują natomiast Mazowsze, które jest centrum rozwoju społeczno-gospodarczego kraju i wypracowuje najwyższy poziom PKB *per capita*.

Rysunek 2. Grupowanie województw w oparciu o poziom wydatków konsumpcyjnych (w zł) w sześciu kategoriach wydatkowych w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Budżety..., 2012, s. 114].

Warto przyjrzeć się również ogólnym międzywojewódzkim różnicom w strukturze konsumpcji i zmianom zachodzącym w latach 2008–2011. W tym celu pomocna okazuje się miara zróżnicowania strukturalnego wskazująca na głębokość różnic pomiędzy poszczególnymi parami województw. W opracowaniu wykorzystano metrykę Kukuły, która przyjmuje wartość 0 dla identycznych struktur oraz 1 dla w pełni odmiennych układów strukturalnych. Średnie wartości tej miary oraz jej zmienność dla wszystkich par województw w poszczególnych latach przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wartości miary Kukuły zróżnicowania struktur wydatków konsumpcyjnych między województwami w latach 2008–2011

	2011		2010		2009		2008	
średnia	0,0433		0,0446		0,0407		0,0399	
odchylenie standardowe	0,0201		0,0204		0,0175		0,0175	
wsp. zmienności (%)	46,52		45,72		43,06		43,92	
min.	0,0054	lubuskie - kujawsko-pomorskie	0,0080	małopolskie - kujawsko-pomorskie	0,0119	wielkopolskie - kujawsko-pomorskie	0,0088	lubuskie - śląskie
max.	0,1228	mazowieckie-świętokrzyskie	0,1207	mazowieckie-świętokrzyskie	0,1094	mazowieckie-świętokrzyskie	0,0982	mazowieckie-świętokrzyskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Budżety..., 2012, s. 114; 2011, s. 111; 2010, s. 99; 2009, s. 103].

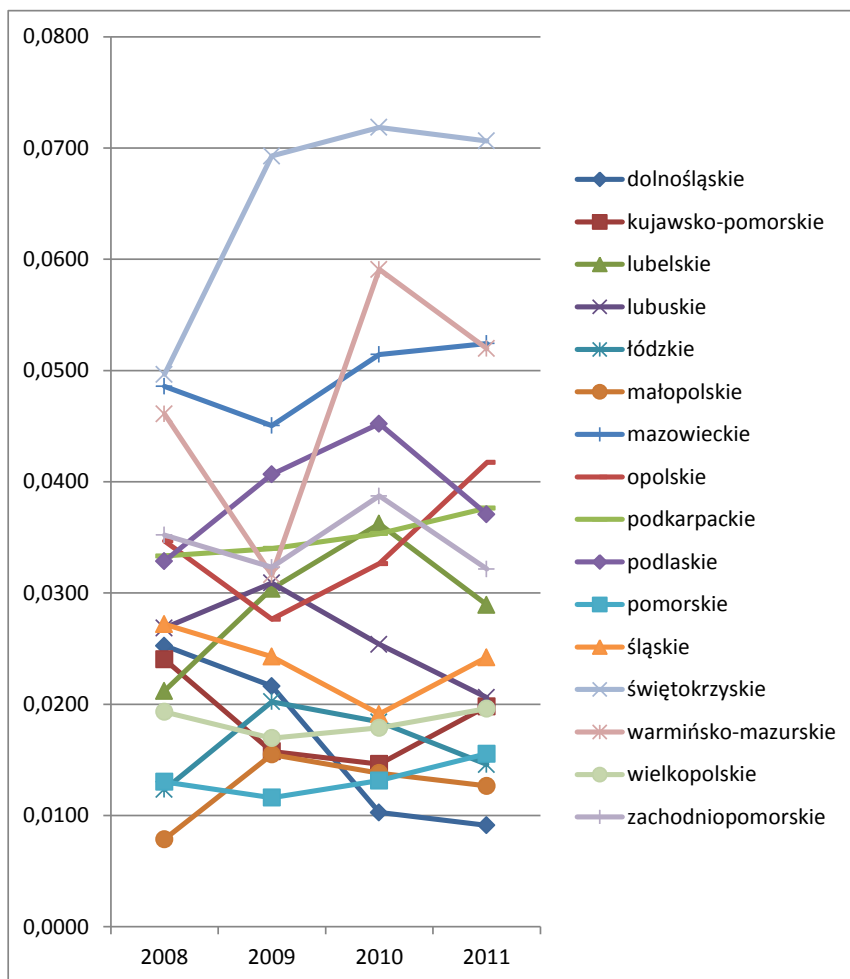
Międzywojewódzkie różnice w strukturze wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych wzrastały w latach 2008–2010 i nieznacznie zmniejszyły się w 2011 r., na co wskazują średnie wartości miary Kukuły. W całym analizowanym okresie można stwierdzić występowanie zjawisk narastania dysproporcji w wymiarze konsumpcji. Jest to zjawisko niepokojące z punktu widzenia dążeń do zwiększenia spójności społeczno-ekonomicznej polskich regionów i wskazuje na przyjmowanie polaryzacyjnej ścieżki rozwoju. Ze względu na krótki okres analiz warunkowanych dostępnością danych statystycznych trudno jednak jednoznacznie stwierdzić czy sytuacja taka jest przejściowym efektem zjawisk kryzysowych czy też odzwierciedla tendencje długookresowe. Niewątpliwie jest sygnałem relatywnych zmian dobrobytu gospodarstw domowych z poszczególnych województw.

Poza rosnącą przeciętną miarą zróżnicowania struktury konsumpcji, porównując 2008 i 2011 r. dodatkowo wyższy jest poziom zmienności tej miary. Wskazuje to na pogłębianie się różnic konsumpcyjnych w parach województw o już i tak odmiennych zachowaniach rynkowych gospodarstw domowych. Jednocześnie możliwe jest zwiększanie podobieństw między innymi województwami, tworzącymi w efekcie grupy regionów o odmiennych charakterystykach społeczno-gospodarczych.

W całym okresie największe dysproporcje dotyczyły regionów mazowieckiego i świętokrzyskiego, a zróżnicowanie to wzrastało w czasie. Różnice te odzwierciedlają odmienną sytuację na rynku pracy i warunki płacowe oraz dochody gospodarstw domowych z tych województw. Świętokrzyskie jest jednym z najbiedniejszych polskich regionów, podczas gdy województwo mazowieckie

uzyskuje często najlepsze wyniki społeczno-ekonomiczne. W sferze konsumpcji również coraz bardziej dostrzegalny staje się więc podział na bogate centrum i regiony peryferyjne.

Szczegółowych ocen dotyczących zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych w różnych regionach dostarcza także porównanie struktur wydatków w danym województwie do przeciętnych w skali kraju charakterystyk dla ogółu gospodarstw domowych (rysunek 3, tabela 2).

Rysunek 3. Zróżnicowanie struktury wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych w poszczególnych województwach względem Polski ogółem w latach 2008–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Budżety..., 2012, s. 114; 2011, s. 111; 2010, s. 99; 2009, s. 103].

Tabela 2. Zróźnicowanie struktury wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych w poszczególnych województwach względem Polski ogółem w latach 2008–2011

	2008	2009	2010	2011	Charakter zmian
dolnośląskie	0,0253	0,0216	0,0103	0,0091	konwergencja
kujawsko-pomorskie	0,0240	0,0158	0,0146	0,0198	konwergencja
lubelskie	0,0212	0,0304	0,0362	0,0289	dywergencja
lubuskie	0,0269	0,0309	0,0254	0,0206	konwergencja
łódzkie	0,0123	0,0202	0,0184	0,0146	dywergencja
małopolskie	0,0079	0,0155	0,0138	0,0127	dywergencja
mazowieckie	0,0486	0,0451	0,0514	0,0524	dywergencja
opolskie	0,0347	0,0276	0,0326	0,0417	dywergencja
podkarpackie	0,0333	0,0340	0,0353	0,0376	dywergencja
podlaskie	0,0329	0,0407	0,0452	0,0371	dywergencja
pomorskie	0,0130	0,0116	0,0131	0,0155	dywergencja
śląskie	0,0272	0,0243	0,0191	0,0242	konwergencja
świętokrzyskie	0,0497	0,0693	0,0719	0,0706	dywergencja
warmińsko-mazurskie	0,0461	0,0316	0,0591	0,0520	dywergencja
wielkopolskie	0,0193	0,0170	0,0179	0,0196	dywergencja
zachodniopomorskie	0,0352	0,0323	0,0387	0,0322	konwergencja

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Budżety..., 2012, s. 114; 2011, s. 111; 2010, s. 99; 2009, s. 103].

Ponownie zaobserwować można, że województwem w największym stopniu odbiegającym od typowych w Polsce wzorców jest świętokrzyskie, będące jednym z najbiedniejszych regionów. W przypadku tego województwa dysproporcje te narastały w czasie, z wyjątkiem 2011 r. W całym okresie występowały także znaczne dysproporcje struktury wydatków gospodarstw domowych z województwa mazowieckiego, które również pogłębiły się. W tym wypadku mamy jednak do czynienia z regionem najbogatszym w kraju. Głębokie różnice występują ponadto w odniesieniu do województw warmińsko-mazurskiego czy podlaskiego i również narastają.

W ostatnich latach najbardziej typową dla Polski strukturą wydatków konsumpcyjnych charakteryzowało się natomiast województwo dolnośląskie. W analizowanych latach znacznie upodobiło się ono do Polski ogółem. Typowe zachowania cechowały ponadto Małopolskę i Pomorze.

Większość województw w badanym okresie zwiększyło swoje różnice strukturalne względem ogółu gospodarstw domowych w Polsce, wykazując odmienne schematy zachowań konsumpcyjnych. Nieco inna była jedynie sytuacja

w 2011 r., kiedy to w większości regionów zachowania gospodarstw domowych upodobniły się do siebie. Sytuacja ta może wiązać się z kumulacją negatywnych zjawisk na rynku pracy, charakteryzujących się rosnącą stopą bezrobocia, wzrostem wskaźnika zagrożenia ubóstwem i rosnącą stopą inflacji, a w efekcie coraz trudniejszą sytuacją materialną gospodarstw domowych. W efekcie w 2011 r. wzrósł udział wydatków na potrzeby bytowe gospodarstw domowych, w tym zarówno na mieszkanie, jak i żywność. Wobec osłabiania koniunktury gospodarczej w 2012 r. możliwe jest dalsze pogłębianie się niekorzystnych zmian w budżetach gospodarstw domowych.

DETERMINANTY MIĘDZYWOJEWÓDZKICH RÓŻNIC W OBSZARZE KONSUMPCJI

Wobec zaobserwowanych różnicowań zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych z poszczególnych województw zasadnym staje się wskazanie uwarunkowań kształtowania się wydatków na poszczególne kategorie potrzeb. Determinanty takie odnajdywane są zazwyczaj w czynnikach charakteryzujących ogólny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego regionu i dobrobytu ludności, w tym przede wszystkim w zakresie rynku pracy. Rynek pracy jest bowiem sferą najsilniejszych związków pomiędzy sferą relacji gospodarczych i społecznych. Jego sprawne funkcjonowanie zapewnia zarówno dostępność zasobów wytwórczych dla przedsiębiorstw i produkcji, jak i dochodów dla ludności. W tym ujęciu nierówności na rynku pracy warunkują nierówności dochodowe, a te stają się główną determinantą nierówności konsumpcyjnych. W efekcie charakterystyki typu zatrudnieniowo-dochodowego uwzględniono w odniesieniu do polskich województw jako podstawowe dla kształtowania wydatków gospodarstw domowych. Występowanie związków pomiędzy wskaźnikami sytuacji społeczno-gospodarczej regionu a udziałem wydatków gospodarstw domowych na poszczególne kategorie potrzeb oceniono z wykorzystaniem współczynnika korelacji (tabela 3). Na podstawie wniosku statystycznego wyróżniono szereg istotnych współzależności pomiędzy udziałem wydatków na zaspokojenie różnorodnych kategorii potrzeb gospodarstw domowych a ich dobrobytem materialnym określonym poprzez sytuację społeczno-gospodarczą w poszczególnych polskich województwach. Analizy dotyczą 2011 r. jako momentu, dla którego dostępne są najnowsze dane statystyczne. W największym stopniu uwzględniają one efekty zjawisk kryzysowych, które narastają od początków załamania finansowego symbolizowanego upadkiem Lehman Brothers i obejmują swoimi skutkami coraz to liczniejsze gospodarki na całym świecie.

Tabela 3. Wartości współczynnika korelacji pomiędzy udziałem wydatków na zaspokojenie poszczególnych kategorii potrzeb gospodarstw domowych oraz wybranymi charakterystykami sytuacji społeczno-gospodarczej w województwach w 2011 r.

	dochód rozporządzalny	udział pracujących w usługach	stopa bezrobocia rejestrowanego	stopa aktywności zawodowej	przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	zagrożenie ubóstwem relatywnym
udział wydatków na:						
żywność i napoje	-0,80215	-0,75322	0,602823	-0,24814	-0,82906	0,70519
odzież i obuwie	0,32642	0,28172	0,141303	0,388187	0,302388	0,295395
mieszkanie	-0,17315	-0,00927	0,295733	-0,36802	-0,14694	0,402321
inwestycje w kapitał ludzki	0,845852	0,667469	-0,55843	0,359432	0,850732	-0,62384
transport i łączność	0,139879	0,084041	-0,56188	0,520628	0,2702	-0,09316
pozostałe	0,267798	0,236285	-0,21967	-0,06636	0,191263	-0,72943

pogrubieniem wyróżniono wartości współczynnika istotne dla alfa 0,05

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Budżety...*, 2012, s. 98, 114; *Bank...*, 22.11.2012 i 23.11.2012; *Ubóstwo...*, 2012, s. 15].

Poziom dochodu rozporządzalnego w największym stopniu determinuje udział wydatków związanych z inwestycjami w kapitał ludzki, przy czym wyższy udział tych wydatków obserwuje się w województwach o wyższym poziomie dochodu rozporządzalnego. Silne jest oddziaływanie poziomu dochodu rozporządzalnego na udział wydatków na żywność i napoje, a więc związanych z zaspokojeniem potrzeb podstawowych. Ujemna relacja między tymi kategoriami odzwierciedla prawo Engla, wskazujące na spadek znaczenia żywności wraz z podnoszącym się poziomem osiąganych dochodów.

Podobnych informacji dostarcza analiza korelacji struktury wydatków konsumpcyjnych i poziomu przeciętnego wynagrodzenia, które jest podstawowym składnikiem dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych. W tym ujęciu związki z udziałem wydatków na żywność czy kapitał ludzki okazują się być jeszcze silniejsze. Zaznacza się tendencja do kierowania większej części wydatków gospodarstw domowych na cele związane z kreowaniem kapitału ludzkiego w tych województwach, gdzie praca jest wyżej wynagradzana. Jednocześnie w regionach tych mniejszą część budżetów gospodarstwa domowe przeznaczają na podstawowe potrzeby bytowe związane z żywnością czy mieszkaniem.

Struktura wydatków pozostaje także pod wpływem sytuacji na regionalnych rynkach pracy, których sprawne funkcjonowanie jest podstawowym warunkiem wypracowywania dochodów. Wyższa stopa bezrobocia współwystępuje z wyższym udziałem wydatków na żywność oraz mniejszymi inwestycjami w kapitał ludzki. Sytuacja na rynku pracy wpływa również w istotny sposób na udział wydatków związanych z transportem i łącznością. Potrzeby komunikacyjne są silniej odczuwane w przypadku województw angażujących większą część ludności w sferę pracy, a więc w regionach o niższej stopie bezrobocia i wyższej aktywności zawodowej ludności. Wydatki na transport i łączność są nieodzownym elementem i warunkiem realizacji pracy zawodowej, a jednocześnie natężenie tego typu potrzeb maleje w grupach osób wykluczonych z rynku pracy, a w efekcie często i z innych obszarów aktywności społecznej.

Występują ponadto istotne współzależności pomiędzy strukturą wydatków a zagrożeniem ubóstwem. Podobnie jak w przypadku innych wyznaczników poziomu dobrobytu gospodarstw domowych w regionach o wyższym poziomie ubóstwa wyższy jest udział wydatków na potrzeby podstawowe związane z żywnością, maleje zaś poziom wydatków kreujących kapitał ludzki czy wydatków z grupy pozostałych w dużej części związanych z zaspokajaniem potrzeb wyższego rzędu (m.in. zagospodarowaniem czasu wolnego i wypoczynkiem).

Obserwuje się także pozytywne korelacje pomiędzy wydatkami na kapitał ludzki a udziałem pracujących w sektorze usług oraz ujemne związki udziałów wydatków żywnościowych z pracującymi w sektorze usług. Odsetek pracujących w usługach jest jednym z podstawowych wyznaczników wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, gdyż wiąże się w znacznej części z dążeniami do zaspokajania potrzeb wyższego rzędu, o charakterze niematerialnym oraz rozwojem wysoko zaawansowanych dziedzin gospodarczych. Sektor usług angażuje pracowników o wysokim poziomie kapitału ludzkiego, często uzyskujących wyższe wynagrodzenia, co z kolei przyczynia się do modyfikacji struktury wydatków gospodarstw domowych w kierunku jej serwicyzacji. Występujące tu relacje mają więc charakter sprzężeń zwrotnych, pożądaných z punktu widzenia dobrobytu społecznego.

WNIOSKI

Obecne we wszystkich społeczeństwach dążenia do podniesienia poziomu i jakości życia współcześnie ujawniają się przede wszystkim w zmianach struktury konsumpcji i jej ukierunkowaniu na realizację potrzeb o charakterze niematerialnym, związanym z kreacją kapitału ludzkiego, budowaniem relacji społecznych i zagospodarowaniem czasu wolnego w zgodności z potrzebami intelektu i ducha. Tego typu tendencje wystąpić mogą jednak w społeczeństwach, które odczuwają bezpieczeństwo w zakresie potrzeb podstawowych, związanych

z wyżywieniem czy utrzymaniem gospodarstwa domowego, w społeczeństwach o niskim poziomie frustracji na tle dysproporcji w zakresie poziomu dobrobytu i jego licznych przejawów, w tym w zakresie konsumpcji.

W kontekście przeprowadzonych analiz należy zauważyć, że struktura wydatków realizowanych przez gospodarstwa domowe w Polsce pozostaje typowa dla wciąż słabo jeszcze rozwiniętych gospodarek i warunkowana jest głównie przez relatywnie niski poziom dochodów. W efekcie podstawą budżetów ludności jest zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych. Pomimo takiej ogólnej charakterystyki dostrzec można również występowanie pewnych tendencji serwicyzacyjnych czy związanych z realizacją potrzeb wyższego rzędu. Trendy te obserwowane były pomimo wystąpienia w gospodarce światowej zjawisk kryzysowych.

W układzie wojewódzkim rysują się silne dysproporcje w zakresie struktury konsumpcji, które dodatkowo pogłębiają się w czasie (w latach 2008–2011). Dostrzec można wyraźne dysparytety pomiędzy grupami regionów Polski Wschodniej a dominującą resztą województw. Szczególnie silnie dychotomiczny charakter rozwoju w układzie centrum – peryferie występuje w odniesieniu do województwa mazowieckiego i świętokrzyskiego. Dywergencja struktury konsumpcji dotyczy jednak większości województw w porównaniu do sytuacji ogólnopolskiej, co świadczy o niepowodzeniu realizacji dotychczasowej polityki spójności. Wskazywane w teorii rozwoju możliwości wystąpienia pozytywnych efektów dyfuzji wydają się ustępować negatywnym procesom wymywania.

Nierówności konsumpcyjne pozostają przy tym bezpośrednio powiązane z nierównościami dochodowymi, w tym płacowymi, które warunkowane są z kolei sytuacją na rynku pracy. Trudności w tym obszarze (w zakresie zatrudnienia, aktywności zawodowej, uzyskiwanych wynagrodzeń) mają silne przełożenie na strukturę wydatków gospodarstw domowych, szczególnie na wydatki żywnościowe oraz związane z kreowaniem kapitału ludzkiego. Porównania międzywojewódzkie ujawniają oczekiwany schemat, zgodnie z którym regiony o korzystniejszej sytuacji na rynku pracy, niższym zagrożeniu ubóstwem i wyższym poziomie dochodów ludności charakteryzują się wyższymi wydatkami na kapitał ludzki. W rezultacie wzmacniają zasób, który uznawany jest współcześnie za podstawowy endogeniczny czynnik rozwoju, stanowiący warunek transformacji w kierunku gospodarki opartej na wiedzy dodatkowo utrwalają własną przewagę rozwojową nad pozostałymi obszarami kraju, ulegającymi coraz większej peryferyzacji.

Nadmierne dysparytety konsumpcyjne nie tylko stanowią przesłankę do niezadowolenia, ale mogą być również źródłem różnorodnych zaburzeń w życiu społecznym i zrównoważonym rozwoju gospodarczym. Kształtowanie harmonijnych relacji społecznych i gospodarczych, w tym na poziomie wojewódzkich układów przestrzennych, wymaga więc prowadzenia polityki spójności ukierunkowanej na wielowymiarowe aspekty bytu ludzkiego. Realizacja strategii rozwoju opierać musi się na godzeniu celów efektywności ekonomicznej i sprawiedliwości społecznej. Trwała poprawa spójności ekonomicznej nie jest jednak

możliwa jedynie w efekcie zasilania w fundusze ukierunkowane na ograniczanie dysproporcji przestrzennych, a wymaga wzmocnienia kapitału społecznego, upowszechniania wiedzy i innowacyjności oraz aktywizacji lokalnych czynników rozwoju [por. Woźniak, 2012, s. 6–8]. Zalecenia te zyskują szczególną wagę w warunkach kryzysu przejawiającego się w rosnących napięciach budżetowych, które skutkują ograniczonymi możliwościami redystrybucji.

Konsumpcja jest oczywiście jedynie jednym z wielu możliwych indykatorów poziomu dobrobytu społecznego i występujących nierówności. Warunkowana jest szeregiem czynników o charakterze typowo ekonomicznym, jak i określonymi utrwalonymi historycznie relacjami społecznymi, zestawem norm i wartości. Jej silne korelacje z materialnymi charakterystykami sytuacji regionalnej wskazują jednak na natężenie istniejących w Polsce realnych dysproporcji rozwojowych pomiędzy województwami i konieczność weryfikacji dotychczasowych zasad prowadzenia regionalnej polityki spójności.

BIBLIOGRAFIA

- Bal I., 2012, *Marginalizacja i wykluczenie społeczne jako bariera rozwoju regionalnego* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Determinanty rozwoju regionalnego w kontekście procesów globalizacji*, red. M.G. Woźniak, z. 28, Uniwersytet Rzeszowski, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, Rzeszów.
- Bank Danych Lokalnych GUS, Rynek pracy/Bezrobocie/Stopa bezrobocia rejestrowanego, www.stat.gov.pl, dostęp: 22.11.2012.
- Bank Danych Lokalnych GUS, Rynek pracy/Aktywność ekonomiczna ludności (dane średnioroczne)/Współczynnik aktywności zawodowej, www.stat.gov.pl, dostęp: 22.11.2012.
- Bank Danych Lokalnych GUS, Rynek pracy/Aktywność ekonomiczna ludności (dane średnioroczne)/Struktura pracujących według sektorów ekonomicznych, www.stat.gov.pl, dostęp: 22.11.2012.
- Bank Danych Lokalnych GUS, Wynagrodzenia i świadczenia społeczne/Wynagrodzenia/Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto, www.stat.gov.pl, dostęp: 23.11.2012.
- Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.*, 2012, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.
- Budżety gospodarstw domowych w 2010 r.*, 2011, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.
- Budżety gospodarstw domowych w 2009 r.*, 2010, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.
- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, 2009, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.
- Bywalec Cz., 2005, *Metody pomiaru społecznej efektywności rozwoju gospodarczego*, „Gospodarka Narodowa” nr 11–12.
- Cyrek M., 2012, *Rozwój sektora usług a gospodarka oparta na wiedzy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

- Dąbrowska A., Radziukiewicz M., 2012, *Wydatki na usługi w gospodarstwach domowych*, „Wiadomości statystyczne” nr 10.
- Eurostat, baza danych, Mean and median income before social transfers (pensions included in social transfers) by age and sex (ilc_di13), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, dostęp: 25.03.2013.
- Eurostat, baza danych, Overall structure of consumption expenditure by detailed COI-COP level (1 000) (hbs_str_t211), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, dostęp: 25.03.2013.
- Horx M., 2002, *Die acht Sphären der Zukunft*, Signum, Wien-München.
- Janoś-Kresło M., Słaby T., *Złobyt w polskich gospodarstwach domowych. Aspekty teoretyczne i identyfikacja empiryczna* [w:] *Handel wewnętrzny. Perspektywy rozwoju marketingu*, t. 2, red. S. Makarski, P. Cyrek, IBRKiK, Warszawa, wrzesień-październik.
- Kukuła K., 1996, *Statystyczne metody analizy struktur ekonomicznych*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków.
- Kusińska A., 2012, *Tendencje i zróżnicowania zachowań konsumentów na rynku* [w:] *Handel wewnętrzny. Perspektywy rozwoju marketingu*, t. 2, red. S. Makarski, P. Cyrek, IBRKiK, Warszawa, wrzesień-październik.
- Piontek F., Piontek B., 2012, *Zarządzanie rozwojem niszowym dla zapewnienia spójności społeczno-ekonomicznej* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej w czasach kryzysu*, red. M.G. Woźniak, z. 24, Uniwersytet Rzeszowski, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, Rzeszów.
- Rogoziński K., 2003, *Cywilizacja usługowa – samorealizujące się niespełnienie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Rudawska I. (red.), 2009, *Usługi w gospodarce rynkowej*, PWE, Warszawa.
- Szul E., 2012, *Dekonsumpcja – moda czy sposób na kryzys* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej w czasach kryzysu*, red. M.G. Woźniak, z. 24, Uniwersytet Rzeszowski, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, Rzeszów.
- Ubóstwo w Polsce w 2011 r. (na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych)*, Notatka sygnałna, GUS, materiał na konferencję prasową w dniu 31 maja 2012 r.
- Woźniak M.G., 2008, *Fundamentalne kwestie spójności społeczno-ekonomicznej w ujęciu holistycznym. Teoria i praktyka* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy w kontekście spójności społeczno-ekonomicznej*, red. M.G. Woźniak, z. 13, Uniwersytet Rzeszowski, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, Rzeszów.
- Woźniak M.G., 2012, *Spójność społeczno-ekonomiczna w kontekście tendencji do upowszechnienia się kryzysu finansów publicznych w Unii Europejskiej* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej w czasach kryzysu*, red. M.G. Woźniak, z. 25, Uniwersytet Rzeszowski, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, Rzeszów.
- Woźniak M.G., Jabłoński Ł., 2012, *Social Inequalities, Human Capital and Economic Growth in OECD Countries. Synthesis* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Determinanty rozwoju regionalnego w kontekście procesów globalizacji*, red. M.G. Woźniak, z. 28, Uniwersytet Rzeszowski, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, Rzeszów.

Streszczenie

W opracowaniu analizom poddaje się strukturę wydatków konsumpcyjnych polskich gospodarstw domowych funkcjonujących w odmiennych układach przestrzennych. Dokonuje się oceny różnic strukturalnych pomiędzy województwami w kontekście spójności terytorialnej zachowań konsumpcyjnych w latach stopniowego ujawniania się skutków globalnego kryzysu. Przeprowadzone badania pozwalają zweryfikować tezę o dominacji tendencji dywergencyjnych w okresie 2008–2011. Wśród głównych uwarunkowań występujących dysparytetów wskazuje się na aspekty dochodowo-zatrudnieniowe. Stąd też podkreśla się ujawnianie się współzależności w układzie: nierówności na rynku pracy – nierówności dochodowe – nierówności konsumpcyjne. Zjawiska narastających dysparytetów stanowią ponadto podstawę wniosków o niepowodzeniu dotychczasowej polityki spójności i polaryzacyjnym charakterze procesów rozwojowych.

Spatial Dimension of Inequalities in a Sphere of Consumption*Summary*

The analysis of structure of consumption expenditures of Polish households functioning within different spatial areas was conducted in the study. There were estimated structural differences between voivodeships in the context of territorial cohesion of consumption behaviour in a period of gradual disclosure of effects of the global crisis. The research allowed to conclude about divergence processes in a period 2008–2011. Income and employment are pointed out among main determinants of the growing disparities. There are stressed relationships between: inequalities on a labour market – income inequalities – consumption inequalities. The growing disparities are also a base to conclude about unsuccessful cohesion policy and polarized character of the growth processes.